

Arteterapia kluczem komunikacji niepełnosprawnych – realizacja projektu Erasmus + w Specjalnym Ośrodku Szkolno – Wychowawczym w Dąbrowie Górniczej

Ośrodek i jego wychowankowie

Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla Dzieci i Młodzieży Niepełnosprawnej w Dąbrowie Górniczej jest jedną z największych tego typu placówek w Polsce. Kształci i rehabilituje osoby z deficytami wzroku i słuchu, z autyzmem, niepełnosprawne ruchowo i intelektualnie. Kadre Ośrodka stanowią wykwalifikowani nauczyciele i specjaliści posiadający duże doświadczenie w pracy z dziećmi ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Na przestrzeni lat wypracowaliśmy wiele skutecznych oddziaływań terapeutyczno-rewalidacyjnych, w tym z zakresu alternatywnych metod komunikacji. Jest to szczególnie ważne z uwagi na fakt, iż wielu naszych podopiecznych, szczególnie z niepełnosprawnością sprzężoną, napotyka na duże trudności w obszarze komunikacji. Problem sprawia im wyrażanie własnych potrzeb, myśli i uczuć, nazwanie otaczającej rzeczywistości, formułowanie pytań i odpowiedzi, budowanie nawet prostych zdań czy rozumienie kierowanych do nich poleceń.

Dużą grupę uczniów w Ośrodku stanowią osoby słabowidzące i niewidome. Z uwagi na swoją niepełnosprawność mają oni ograniczenia w zakresie odbioru treści wizualnych, co w znacznym stopniu utrudnia im nabywanie wiedzy o otaczającym świecie. Dlatego niezwykle ważne jest stosowanie jak najszerzego wachlarza pozawzrokowych sposobów przekazywania informacji o przedmiotach, zjawiskach, elementach świata natury oraz kultury czy sztuki.

Codzienna praca z osobami mającymi problemy z porozumiewaniem się wymaga od nas znajomości różnorodnych metod komunikacji. Stosujemy Makaton, PECS i Mówik – metody opierające się na wykorzystaniu w komunikacji funkcjonalnej gestu i symbolu (obrazka), wykorzystujemy również język migowy oraz arteterapię, bajkoterapię i logorytmikę. Uczniowie niewidomymi już od najmłodszych lat doskonali sposoby poznawania rzeczywistości poprzez inne zmysły, z których wiodącymi są słuch i dotyk. Znajomość pisma punktowego Braille'a umożliwia im komunikowanie się z innymi, pozyskiwanie i przekazywanie informacji.

Arteterapia sposobem komunikowania się – założenia projektu

Specyfika naszej placówki wymaga od każdego z nauczycieli i terapeutów nieustannego doskonalenia warsztatu pracy i podnoszenia kwalifikacji. W dążeniu do znalezienia skutecznych metod komunikowania się z dziećmi niepełnosprawnymi niezbędna jest kreatywność i innowacyjność. Stale poszukujemy metod i form pracy, które pozwolą w pełni odpowiedzieć na potrzeby naszych wychowanków i pomogą im rozwinąć podstawowe kompetencje, takie jak umiejętność wyrażania własnych potrzeb i emocji, sprawne (na miarę indywidualnych możliwości) komunikowanie się z drugim człowiekiem.

Jednym ze sposobów umożliwiających nawiązanie kontaktu z osobami niepełnosprawnymi i rozwijających ich umiejętności komunikacyjne jest terapia przez sztukę.

Chęć poznania nowatorskich rozwiązań i pomysłów w zakresie arteterapii zainspirowała nas do podjęcia działań w ramach programu Erasmus+. Opracowany przez nas projekt typu „job-shadowing” (podpatrywanie pracy) polega na odwiedzaniu zagranicznych placówek w celu poznawania nowych metod pracy, dzielenia się dobrymi praktykami, wspólnego rozwoju instytucji oraz osób uczestniczących w tej inicjatywie.

Projekt, realizowany pod hasłem „Pomóżcie nam pomóc im. Arteterapia kluczem komunikacji niepełnosprawnych”, przewiduje działania w okresie od 1.10.2017 r. do 31.08.2019 r. i obejmuje przede wszystkim wymianę doświadczeń z placówkami specjalistycznymi z krajów partnerskich (Finlandią, Grecją, Czechami, Turcją, Wielką Brytanią) poprzez mobilność nauczycieli i specjalistów oraz prezentację, wdrażanie i upowszechnianie wybranych form i metod pracy z zakresu terapii przez sztukę. Wymierną korzyścią z udziału w przedsięwzięciu jest również rozwój umiejętności nauczycieli w zakresie komunikowania się w języku angielskim oraz zdobycie wiedzy z zakresu historii, geografii i kultury państw współuczestniczących w projekcie (poprzez udział w szkoleniach z zakresu przygotowania językowego i kulturowego).

Poznanie sposobu organizacji i metod kształcenia osób niepełnosprawnych w krajach europejskich oraz podniesienie kompetencji zawodowych nauczycieli i przeniesienie ich doświadczeń na grunt Ośrodka przyczyni się do podniesienia jakości pracy placówki i nadania europejskiego wymiaru prowadzonym w niej zajęciom dydaktyczno-terapeutycznym.

Głównym celem działań podejmowanych w ramach projektu jest poprawa komunikacji werbalnej i niewerbalnej podopiecznych poprzez zastosowanie metody arteterapii, która spełnia szereg funkcji niezbędnych w pracy z dzieckiem, m.in. diagnostyczną, rekreacyjną, edukacyjną i terapeutyczną. Arteterapia daje możliwość lepszego poznania dziecka, jego możliwości, potrzeb, przeżyć oraz wyrażanych poprzez sztukę emocji. Metodę tę można stosować niezależnie od wieku i stanu zdrowia. Jest to bardzo pojemna dziedzina, obejmująca różnorodne formy oddziaływania poprzez np. muzykę, obraz, ruch.

Osoby prowadzące terapię przez sztukę nie muszą posiadać zdolności artystycznych ani wcześniejszych doświadczeń. W projekcie biorą zatem udział logopedzi, tyflopedagogzy, oligofrenopedagogzy, surdopedagogzy oraz nauczyciele poszczególnych przedmiotów, w tym również edukacji wczesnoszkolnej i przedszkolnej. Wszyscy pracują z dziećmi, u których zaburzona jest komunikacja i odbiór bodźców zewnętrznych.

Z wizytą w krajach partnerskich

W ramach współpracy europejskiej nawiązaliśmy kontakt z wybranymi placówkami w krajach partnerskich, które posiadają bogate doświadczenie w stosowaniu arteterapii. Gościliśmy już w placówkach edukacyjnych w Finlandii, Czechach i Grecji.

W aspekcie kształcenia osób z dysfunkcją wzroku znacząca była dla nas mobilność do Czech. Odwiedziliśmy tam szkołę Aloyse Klara w Pradze. Przez wiele lat była to placówka kształcąca wyłącznie osoby słabowidzące i niewidome, obecnie obejmuje opieką dzieci i młodzież z niepełnosprawnościami różnego typu.

W trakcie wizyty w szkole zawodowej uczestnicy projektu mieli możliwość poznania metod i form pracy stosowanych podczas zajęć praktycznych, między innymi z zakresu

ceramiki, tkactwa, wikliniarstwa, produkcji szczotek oraz projektowania tkanin. Udział w tych zajęciach stanowił dla osób niepełnosprawnych, w tym słabowidzących i niewidomych, rodzaj arteterapii - umożliwiał im autoekspresję, kształtował umiejętność porozumiewania się i uzewnętrzniania świata własnych przeżyć i odczuć. Pozwalał odreagować negatywne emocje, zaspokajał potrzebę bycia docenianym i podnosił poziom samoakceptacji, dawał poczucie sprawstwa i radości z samodzielnie wykonanej pracy.

Realizacja celów projektu w Ośrodku

Wizyty w krajach partnerskich i wymiana doświadczeń z pracownikami instytucji przyjmujących to istotne, ale nie jedyne formy realizacji celów projektu. W Ośrodku na bieżąco prowadzone są działania wdrażające, promujące i upowszechniające różnorodne metody komunikacji oraz rozmaite formy terapii przez sztukę. Wzbogacanie i modyfikowanie gamy stosowanych technik z zakresu arteterapii sprawia, że komunikacja z podopiecznymi oraz pomiędzy nimi samymi przebiega na różnych płaszczyznach, z wykorzystaniem różnych środków wyrazu, co w efekcie ułatwia naszym uczniom kontakty z otoczeniem i poprawia ich funkcjonowanie w życiu codziennym.

Jedną z ciekawszych form arteterapii stosowanych w Ośrodku to kamishibai (inaczej „papierowy teatr”, „teatr obrazkowy” czy „teatr narracji”). Jest to wywodząca się z Japonii technika czytania lub opowiadania, wykorzystująca kartonowe plansze z ilustracjami oraz drewnianą skrzynkę (na wzór teatrzyków marionetkowych), w której przedstawiane są kolejne fragmenty historii, bajek lub baśni. Większość kamishibai składa się z 10–16 pięknie ilustrowanych kart z tekstem na odwrocie. Ich prezentowaniu towarzyszy wyjątkowy nastrój, powstający za sprawą przenośnego teatru, przy pomocy którego ilustrowane opowiadania są przedstawiane w formie papierowych „slajdów”. W celu umożliwienia dzieciom słabowidzącym i niewidomym pełniejszego odbioru sztuki, bajki wzbogaca się o audiodeskrypcję, czyli słowny opis treści wizualnych niedostępnych dla osób z dysfunkcją wzroku.

Kamishibai pozwala odbiorcom „zanurzyć się” w treść przekazu poprzez spontaniczne przeżywanie emocji, pobudza wyobraźnię i kreatywność. Pomaga rozwijać sprawność słuchania i mówienia, motywuje do wyrażania przeżyć i emocji, stając się nieocenionym narzędziem kształtującym zdolność komunikowania się osób niepełnosprawnych.

Realizując cele projektowe pedagodzy wykorzystali również tradycyjną formę teatru - wraz z uczniami z dysfunkcją wzroku (w tym posługującymi się pismem Braille'a) przygotowali spektakl pt. „Inny nie znaczy gorszy. Historia łaciatego słonia”. O wyborze tematu sztuki zdecydowały jej walory terapeutyczne. Dzieci dotknięte niepełnosprawnością (w tym słabowidzące i niewidome) często na co dzień borykają się z poczuciem bycia „innymi”, postrzegają się jako niepełnowartościowe, „gorsze”. Frustracja spowodowana trudnościami z poruszaniem się, odbieraniem bodźców ze środowiska zewnętrznego, problemami z komunikacją, wywołują poczucie osamotnienia i wyizolowania. Tymczasem przedstawiona w sztuce historia opowiada o tym, że zaakceptowanie swojej odmienności, przyjęcie postawy życzliwości i otwarcia na innych pozwala na nawiązywanie satysfakcjonujących kontaktów interpersonalnych, zbudowanie pozytywnej samooceny oraz zwiększenie wiary we własne siły i możliwości.

Praca nad projektowaniem scenografii i kostiumów oraz zadania aktorskie stanowiły dla dzieci uczestniczących w przedsięwzięciu formę arteterapii – umożliwiały im pokonywanie barier i ograniczeń wynikających z ich niepełnosprawności, wzmacniały poczucie własnej wartości i pewności siebie. Podobnie jak w teatrze kamishibai spektakl opatrzony był audiodeskrypcją, co znacznie ułatwiło jego odbiór przez osoby niewidome i słabowidzące. Opis dotyczył scenografii, kostiumów oraz elementów gry aktorskiej, których osoby z niepełnosprawnością wzroku nie były w stanie zobaczyć.

Kolejnym etapem działań mających na celu wykorzystanie metod arteterapeutycznych było zorganizowanie warsztatów, podczas których zaprojektowano i wykonano książeczkę dotykową o łaciatym słoniu Bombiku. Nawiązywała ona tematem do spektaklu, tworząc z nim pewną całość. Główny element książki to ilustrujące treść obrazki stworzone z różnorodnych materiałów, uzupełnione tekstem zapisanym w czarnodruku i pismem Braille'a.

Kontakt dziecka niewidomego z książką dotykową pozytywnie wpływa na jego rozwój i funkcjonowanie w wielu sferach: wzbudza ciekawość, usprawnia procesy poznawcze, rozwija sprawność manualną i orientację przestrzenną, aktywizuje dotyk, pobudza uwagę, pamięć i wyobraźnię, dostarcza wiedzy o przedmiotach i zjawiskach z otoczenia. Ma nieocenione znaczenie zarówno dla rozwoju intelektualnego, jak i emocjonalnego dziecka. Wspólne czytanie z pełnosprawnym członkiem rodziny, kolegą, nauczycielem czy terapeutą wzmacnia integrację środowiskową i rówieśniczą. Ilustracje dotykowe stanowią atrakcyjny sposób na rozwijanie komunikacji. Są bazą, na której stopniowo buduje się i doskonali umiejętność precyzyjnego postrzegania za pomocą dotyku, co w dalszej perspektywie umożliwi odczytywanie i rozumienie rysunków wypukłych zawartych m.in. w podręcznikach szkolnych.

Podsumowanie

Realizacja zadań projektowych przyniosła wiele korzyści. Dzięki współpracy z krajami partnerskimi dostrzegamy różne rozwiązania i inne sposoby radzenia sobie z zagadnieniami z zakresu arteterapii. Wykorzystujemy wiedzę i zdobyte doświadczenie w pracy z naszymi uczniami, co pozwala skuteczniej pomagać im w komunikowaniu się i funkcjonowaniu w życiu codziennym. Mobilności są też okazją do dzielenia się dobrymi praktykami i promowania własnej działalności na poziomie europejskim.

Naszym zamierzeniem jest kontynuowanie pracy nad doskonaleniem i wdrażaniem metod arteterapeutycznych wspomagających rozwój umiejętności komunikacyjnych osób niepełnosprawnych oraz dzielenie się doświadczeniem z rodzinami uczniów, współpracownikami oraz zainteresowanymi osobami spoza naszej placówki.

Autorki: Ewa Sypek, Agnieszka Borówka-Chobot

